

"טובת הילד" – על הבחירה הערכית ותפקיד המומחים*

מילי מסס*

המאמר דן בהיבטים הערכיים הגלומיים בערךן טובת הילד ומתרכו בהשכה שבין עקרון זה לבין שלושה ממדדים מרכזיים בחחפוחות העצמיות של הילד: א. האמונה והנורמות הפלוטיאות הקובעות מה הם חיים ראויים. ב. הנורמות החברתיות הקובעות מה היא משפחה. ג. הזיקה בין הערכה העצמית של הילד ובין הערכת החברה את הוריו. לדין והשלכות על תפקיד המומחים: חשיפת האמונה והנורמות העמימות ביסוד החלטות החברה בסוגית טובת הילד ויצירת שיח בין החברה לבני ההווים בשמתעוררת מחלוקת לנבי טובת הילד.

מבוא

ערךן טובת הילד הוא בסיס לפעלויות מקצועיות ורכות של עובדים סוציאליים. ומשמש ציוק לפגוע בעקרונות חשובים אחרים, כמו שלמות הייחוד המשפחתי. התנgesות זו בין עקרונות יסוד, האופיינית לחברה דמוקרטית, אינה יכולה להימנע או להיפתר על-ידי בדיקה אמפירית של עובדות. היא מהייבות בחירה עצcritica. במאמר זה ברצוני להאריך כמה מן ההיבטים הגלומיים בהכרעות הערכיות הנדרשות ליישום ערךן טובת הילד, ובהשלכות שיש להיבטים אלה על תפיסת תפקיד המומחים. שתי הנחות, העומדות בבסיס הערךן של טובת הילד (שיפמן, 1989), משמשות נקודת מוצא לדין: "ההנחה הראשונה היא שעקרון טובת הילד הוא ריאקציה לגישות קדומות, שראו הילד רכוש השيق'h להוריו. העלתה טובת הילד לראש שיקולינו, מבטאת את התפיסה המבকשת להקנות הילד מידת עצמאות וזכויות של

* אני מודה לעוז"ד יאיר רונן על הארותיו ולפרופ' דוד בר-גלא על העזרה שהגישי לי בעריכה של המאמר.

משלו. אין להתייחס אליו כקנינו של הוריו, אלא יש להכיר בו כבן-אדם בעל זכויות וזכרים משלו" (עמ' 218). "הנחה השנייה היא, שימוש טובת הילד הוא מושג רחוב, מושג-מסגרת, הסובל תכנים שונים. תוכנו הנורומטיבי משתנה בהתאם להקשר המיחד שבו השאלה מתעוררת..." (עמ' 220).

עתה, כשההכרה בעליונותו של עקרון טובת הילד היא נחלת הרבים, אפשר להשיל את מאפייניה של תגובת הנגד, ההקצנה וההעמדה החדר-ערבית, ולבחון את המורכבות שבישומו של עקרון זה. המושג טובת הילד, מרכזי וחשוב ככל שהוא, מבוסס על הגדרה חברתיות (Best, 1989) ואני מושג מוחלט שאפשר להחילו על-פי קנה-מידה אוניברסלי. יתרה מזו, "ילד" הוא ישות שזורה במאגר רוח הזמן (Zeitgeist) על היוצרים ומבצעת את מגבלותיה של הגישה האמפירית בלבד (Kessen, 1979). סקירת התיאוריות ההתקפתחותיות מדגישה את השפעתה של רוח הזמן על היוצרים ומבליטה את מגבלותיה של הגישה האמפירית בתחום ידע זה (Rose, 1990). את הדיון בעקרון טובת הילד אמך, אפוא, בשלושה היבטים הנובעים מראית הילד מתוך המרכיב החברתי:

א. הערכת טובת הילד بما שהחברה רואה כחיים ראויים.

ב. הערכת טובת הילד بما שהחברה רואה כחיי משפחה.

ג. הזיקה בין להיות הילד אדם ראוי בעיני עצמו לבין ההכרה שנוחנת החברה להוריו.

ההשכה בין ממדים מרכזיים אלה בהתקפתחותו של העצמי (Taylor, 1989) לבין עקרון טובת הילד גולמה בכל החלטה שלנו. אני סבורה, שחשיבות הכרחית, כדי שניזהר בכבודם של ילדים וכדי שהשימוש בעקרון טובת הילד ימודד לשירותם של ילדים ולא לשירותן של נורמות שהחברה מעוניינת, אמן, לקדם אך הן אין עולות בקנה אחד עם התקפתחות עצמיותו של הילד.

ההקשר הפוליטי של "חיים ראויים"

הנחה העומדת בסיסו העקרון – ראיית הילד כאדם עצמאי ובועל זכויות מסוים, מציבה למעשה אידיאל שאיננו ברהשגה בשל חכונותיו של הילד עצמו. ילד איינו יכול להיות עצמאי ובועל זכויות עד שהוא מגע לגיל מסוים. לכן יכולה הנחה זו לשלול את זכותם הבלתי של הורים על הילד, אך אין היא יכולה לשלול את העבודה שזכויותו של הילד מוגדרות ומקנות לו עלי-ידי אחרים. סוגיה זו זכתה לדין תיאודטי חשוב תחת הכותרת "למי שייכת ילדות" (-Shamgar

(Handelman, 1994). במאמר זה ברצוני להוסיפה היבט נוסף, שZOCHIOTHIO של הילד נקבעות בראש ובראשונה על-פי מה שנחשב בעינינו כחיים ראויים. היבט זה מוביל, בהכרח, לשאלות פוליטיות והופך את הדיון לטעון בשל אמונהינו הפוליטית האישיות. לכן, מוטב לפתח את הדיון בדוגמאות מרוחקות שלגביהן, דומה, קיימת הסכמה.

"קרולה קרווש לא הסכימה מעולם שכנה יימסר לאימוץ. אבל המשטר הקודם במדוזה גרמניה החליט, כי הפעלת בת העשרים בביתהחרושת לנעלים אינה מתאימה להיות אם. משרד הסיווע לנער של מיניסטריוון החינוך, המטפל בתיקי אימוץ, העביר את בנה, אנדריקו, לידי משפחה ממוצא כאשר קרווש ישכה בכלא על העדרות תקופה מריד מעובדתה". (פסקל ולדורף, 1990) ועוד דוגמה: "אישה אחת הושמה בנסיין לרצוח את בנה כיון שננתנה לו ואילום להשكيיט אותו במהלך נסיין בריחאה. אישה אחרת הושמה בהתעללות בילדים לאחר שהיא ו שני ילדיה שהו ליליה שלם בחוץ ובכור כאשר ניטו לבrho...". (שם).

עקרון טובת הילד נבחן באוטו משטר בהקשר של ציות לצו של חי עבודה ונאמנות מוחלטת למידנה, ובcheinה מחוק הקשר זה אפשרות להטיל ספק ביכולתם של אוחם הוריהם לדאוג לילדיהם. סביר להניח, שכשהאם נזורה מעבודתה לעיתים חכופות היא ידעה, שצפוי לה עונש מאסר, ובכך לקחה על עצמה את הסיכון שבהפקרת ילדה כתהיה נתונה במאסר. בהקשר המסויים שבו חיה, יש רגלים לטענה, שהיא בהתנגדות מידת חוסר אחריות כלפי ילדה. גם ההורים, שברחו אל מעבר לחומה, אל מה שאנו במערב רואים כחיי חופש, סיכנו את חייהם ואת חייהם. הערכת טובת הילד נעשית במושגים של משטר, השולל בחירה אישית.

בחברה דמוקרטית בחירה אישית היא ערך נחشب, ושלילת החופש מאם, שלא יצאא לעבודה איננה נורמה מוכרת. גם העובדה, שאנשים צריכים לבrho מארצים תוך סיכון עצם וסיכון ילדיהם גורמת, שנטיל את האשמה לסכנה שהילדים היו נתונים בה על המשטר העמיד אנשים בפני ביריה זו, ולא על ההורים. בחינת דוגמאות אלה לאור החשיבות שאנו מייחסים לעקרון הבחירה האישית מסמנת אפשרות, שהמשטר הקודם של מדוזה גרמניה השתמש בעקרון טובת הילד, כדי להעניש הורים שcanfro בעיקרי תורתו.

אך ההתנגדות בעובדה, שבחברה דמוקרטית קיימת בחירה אישית, איננה צריכה להטעות. גם בחברה כזו את נבחנת הסוגיה של חיים ראויים לאור העקרונות שקיימת עליהם הסכמה לאומית, שלפיהם ראוי לבנות חברה. איננו ראויים במעשה החוליצים, אשר בנו את הארץ זו ובחרו לגדל את ילדיהם בכיצות, בעוני, במחסור ובבסכנת חיים — פגעה בעקרון טובת הילד. קיימת בינוו הסכמה, שבנית בית לאומי הצדקה קרבנות אלה. ברוח זו אפשר להבין את העובדה, שדו"ח "בצלם" על אלימות כלפי קטינים במעצר משטרתי בתוככי מדינת ישראל (בצלם, 1989), לא שימוש

בסיס לחייבת על הטעלות בקטינים. הקטינים, שנעצרו בגלל חדר שהשתתפו באינטיפאדה, לא זכו להגנת החברה היישולית על-פי החוק המבטא כו"ם בחברה הישראלית את עקרון טובת הילד – החוק להטעלות בקטינים ובחרסרי ישות (1990:1990), מאחר שuckeron טובת הילד כפוף למשמעות החברה למעשי הקטינים – סכנה לקיום החברה.

על הגדרת "חיי משפחה ראויים"

במישור החברתי נשק הערך של טובת הילד לעקרונות לאומיים ופוליטיים, אך במישור הפרטני הוא נשק למה שאנו רואים כחיי משפחה ראויים. בדיקה שיטתית של פסקידין בבית-המשפט העליון, הדנים בהפקעת זכויות הורים (ברקאי ומאסס, 1995) מגלת, שהמושג "הורות פסיכולוגית", יחסים משמעותיים משתמשים שאינם תלויים בהכרח במצב הפיסי, איננו מהווה שיקול להפקעת זכויות הורים, כאשר אינם יכולים לגדל את הילד בנסיבות. "הורות פסיכולוגית" הייתה אפשרות שימוש רב יותר בסעיף "הגבלת תוכאות האימוץ", קרי – אימוץ פתוח. והרי פתרון זה, המקובל היום בארץ המערב, כמעט איננו נהוג אצלנו למורת השחוק מתרן זאת. מפסקידין אלה עולה, שבית-המשפט מגדר חי משפחה ראויים כהו"ה המתקיימת תחת קורת גג אחת. הגדרה זו מנוגדת לנורמות שהביאו לפיתוח המוסורת המפוארת, שהחלה בעליית הנעור והגיעה לשיאה בחינוך הפנימייתי בארץ. ניגוד זה מעלה את השאלה, באיזו מידת נושאות הנורמות של חי משפחה ראויים, כדי לקיום עקרון טובת הילד, ובאיזה מידת משמש העקרון אמצעי להענשת הורים שנכשלו יותר שהוא מגן על התפתחות הילד. המקורה הבא יכול להדגים שאלה קשה זו.

מדובר בילד שנדרחה בצוורה בוטה ואכזרית על-ידי אמו, שלא יכולה לשאת את נוכחותו בבית, כפי שלא יכולה לשאת את נוכחות אחיו המבוגר ממנו. למשפחה היו עוד שלוש בנות ושני בניים והתיפול שקיבלו הם מהוריהם לא עורר הסתיגות. שני הבנים הדוחים הורחקו מן הבית. האב ניסה כמיטב יכולתו להקטין את הנזק שנגרם להם וכיום איתם קשר קבוע גם כשהם מחוץ לבית. הרושם של המטפלים בשני הבנים היה, שהאב שימש דמות חשובה בחיותם. אצל הבן הצעיר עלתה שאלת הפקעת סמכות הורים כשהיה בן חמיש וחצי. כשנורונה השאלה בבית-המשפט המחווי נאסר על האב להשתחף בחיי-היום של בנו, ואfine-פ'יכן היה מעורר בכל פרטី חייו של הילד, בגין ובפנייה, משומם שבנו שיתף אותו בכל. בערכאה הראשונה נדחתה התביעת להפקעת זכויות הורים והוכרה חשבות הקשר בין האב לבנו (תיק אימוץ 44/87). אך המדינה ערערה על פסק-הדין ובית-המשפט העליון

העמיד את האב בפני הברירה, להתגרש מਆתו ולהמשיך לקיים את זכותו להיות אב לבנו, שהיא אז כבר כבן שבע, או להמשיך את חייו הנישואים ואז תופע סמכותו כאב. החלטתו של בית-המשפט היא תוצאה של התפיסה של קשרי משפחה ראויים רק בקשרים המתקיימים תחת קורת-גג אחת. קשרי משפחה כאלה לא יכול היה האב לחת לבנו כל עוד היה נשוי לאם, שכן החלטת בית-המשפט להעניק לצד משפחה אחרת (ע"א 493/88).

בבית-המשפט לא ראה בקיום של יחסים משמעותיים מתחמכים בין האב לבנו יחסי משפחה, ولكن לא אישר את המשך הקשר עם הילד עם אביו. הכרזת הילד כבר-איםון, לאחר שהאב סירב להתגרש מਆתו, העניקה לילד משפחה במובן הפיסי וביתאה את מדיניות דוחות הילד במדינת ישראל — בית קבוע. אך החלטה זו הביאה גם לנition מוחלט בין הילד לבין אביו אשר ברשותו הייתה המדינה משארה אותו אילו בחר לעזוב את אשתו ולהעמיד את כל ילדיו בפניו בין אימם.

מקרה זה מוגדים את ההתנגשות בין מה שבית-המשפט ראה כחיי משפחה ראויים לבין המשמעות שננתן לכך האב, בניסיונו להמשיך את הקשר עם הבן, גם אם לא יכול היה לשנות את יחסיה של אשתו אליו ולגדלו בביתה. על הפרק לא عمדה השאלה, האם יוכל האב לדאוג לרווחת הילד. הרוי לדעת בית-המשפט ראוי היה האב לגדל את בנו אילו הסכימים להתגרש מਆתו, ואפק-על-פיין הוחלט על נition הקשר.

התעלומות בבית-המשפט מקשר ורגעימשמעותי, שאיננו מלאוה בחיים תחת קורת גג אחת, מעלה את השאלה, האם סבר בית-המשפט שמחובטו להציב את הנורמה, שאמ הדוחה את בנה בצורה איזומה כל-כך צייכה להיענע, וכשabi הילד אינו מוכן לגורש אותה, מפעיל בית-המשפט עונש של הפקעת זכויות ההורים. האמן עמד עקרון טובת הילד, במקרה זה, מעל הצורך בהענשת האם?

על הזיקה שבין היית הילד אדם ראוי בעניינו עצמו לבין הכרת החבורה בערך הוריו

המקרה, שתואר לעיל, מוגדים גם את ההיבט השני העומד לדין במאמר זה — ההשקה בין שימוש בעקרון טובת הילד לבין השלכותיה של זיקת הילד להוריו על הייתו אדם ראוי בעניינו עצמו. בפסק-הדין שבו הוכרו הילד בר-איםון, כבפסק-הדין אחרים בעניין זה, לא נזכרה כלל האפשרות, שניתוק הילד מבאיו יקשה על הילד. התעלומות מזיקת הילד אל הוריו, הפטולים בעניינו, מבטאת את כמייתנו לערכיהם מוחלטים בנושא זה, למטרות ההכרה, שהוא איןנו יכול להיות מוערך במושגים של "הכל או לא

כלום". במשור הרטורי מכיר, אמן, בית-המשפט בישראל לצורך לדון בהערכות יכולתם היחסית של הוריהם, אך למעשה הוא דן בנושא במושגים מוחלטים (ברקאי, 1995). כשההורים פסולים בעינינו ואנו שוללים את זכותם להיות הורים, אנו מתחכחים לאפשרות שהילד קשור אליהם. הדגמת סוגיה זו ממקורה שהתרחש בארץ אחרת מדגישה את העניין ביותר חריפות.

"מריanna ספארוני איסלאס הייתה בת שנה וחצי, כשנחתפה יחד עם הוריה על-ידי יהודה סמויה של המודיעין המשטרתי הארגנטינאי... מגיל אונח פורסי היה אחד האחראים לחטיפת ספארוני... הוא הוביל אותם למקום שהתרפרסם בכינוי "בור"... שם נרצחו רוב הקורבנות לאחר עינויים קשים... על-פי עדותו של פורסי, בעת שמספר את משפחתו ספארוני ב"בור" אמר לו או סרן מצבאה רוגנטינה: "רווצה את הילדה? קח אותה היא תישאר לבד". ופורסי לicked. לאחר זיווג מסמכים על לידה, שלא הייתה, של רעייתו, אדריאנה גונסאלס פורסי, הפכה רומינה פורסי. כל זאת, עד הרגע שבו נעצר "אביה" והודה במעשה, ולאחר שבידקה רקומות הוכיחה ללא צל של ספק, שהיא קרובה של משפחות ספארוני ואיסלאס. השופט הפדרלי מסן איסידרו, שהיא נחושה בדעתו לлечת עד הסוף, קבע: "חטיפת מריאנה היא עבירה מזועעת. ניצבו בפני אופציות שונות, אבל להזכיר את הנערה לביתה של משפחת פורסי, זה כמו להזכיר לשודד את שלו": כמו להסביר לרואה את אקדיםו". בשלב מסוים הודה השופט: "היא רווצה להישאר עם הזוג פורסי אבל זה בלתי אפשרי, כי הם במעצר. בינתיים גם לא ניתן להחזירה לסתבות האmortיות, כי היא תברוח. במקרה זה כולם ננענשו, זה ממשו שנוגע להכרה כולה. למעשה בחרנו את חטיפת מריאנה אנו חוקרים שורשיה של מדינה שלמה. ובתקדמות שלנו אנו מגבשים תודעה..." (לוניוהף, 1992).

פרשה זו, בה עברה ההכרעה על סמכיות ההורם שני גיגלולים, מבילתיה שהערכה הקשר בין הנערה לבין הוריה כפופה ליחס החברות אל ההורם. בעת שלטון הקולונליס היו הוריה מולדיה פושעים בעיני הקבוצה השלטת, ולאחר שנאסרו והוצאו להורג היא נמסרה לאימוץ לאנשים שהשתיכו למעמד חברתי מוכך וגבוה. לאחר מכן היו הוריה המאמצים פושעים בעיני המשטר, שאמור היה לשים את ארגנטינה, והיא העבירה מרטחותם. לא נעשה כל נסיוון להבחן בין פסילת ההורם לאור השיקול של טובת הילדה לבין פסילתם מטעמים אחרים. יתרכן, שאפשר היה לעוזר לנערה להינתק מההוריה באמצעות על-פי יכולתה וצריכה ואולי לאפשר לה להחליט שלא להינתק מהם עד כמה שקשה לנו לקבל זאת. הרוי מדובר בנערה בת ששית עשרה, וחיה, אחרי כלות הכלול, המשמעות של להיות הילד אדם עצמאי בעל זכויות מסוימות.

דומה, שהראקציה להנחה, הרוזה בקטין קניינים של הורי, מביאה להתעלמות מן הזיקה הקיימת בין הורי. בדיקת פסקידהין של בית-המשפט העליון בישראל

(ברקאי, 1995) מורה, שבית-המשפט מבסס את פסיקותיו על הערכת חכונותיהם של ההורים והנחה כוונות זדון, ולא על הערכת הקשר שנוצר בין ילדיהם. כאשרנו פולסים הורים בשל היותם אנשים בלתי ראויים בעיני החברה ומתקים בשל כך את הילד מהם, אנו פולסים את הזיקה שבין הילד להוריו.

ברור, שפסקת הורים איננה עולה כלל במרקם, שבהם עונים הורים לערבים המוחלטים שה齐iba החבורה להערכת הורות, והוא עולה רק במצבים, שבהם יש להעריך את המשקל היחסי של זיקת הילד להוריו מול פסקית הורים. איןנו מקרים מספיק מחשבה לכך, שהטרוגיה של ילדים שהוריהם פוגעים בהם, אינה מתמצית בפגיעה עצמה, עצם העובדה, שהפגיעה באה מידי הורים פוגעת בדיםוי העצמי של הילד. עקרון טובת הילד והנחה, שהילד הוא בעל ישות עצמאית, מחייב אותו לא רק להגן על הילד מפני הוריו, אלא גם לכבד את זיקתו אליהם.

אם לא נשואה, שחיה עם הוריה הוקנים בתנאי עוני, מגדלה את ילדה בן החמש. המשפחה מאוד מבודדת חברונית וחתמוכה שהאם זוכה לה מסכיבתה הטבעית מזוערת. כשןכונה האם ליאוש, דיכאון ווזע היא התקשתה לקום בבעור והפסיקה לשנות את בנה לבן. לעומת זאת דאגה להביא אותו למועדוניות בצהרים, אך שם סירבה המדריכה לקבל את הילד בטענה, שהיא יכולה לשמש תחליף לגן. לא קשה לתאר הרגשה של ילד, שנידון להישאר מחוץ למועדוניות וחזר עטמו הנזופה הביתה.

אירוע זהה פוגע, בטובת הילד ממשתי בחינות. ראשית, אין ויכול, שתובת הילד דורשת בקור קבוע בגן, אבל משלא עדמה האם בדרישה זו, האם לא הייתה קבלתו למועדוניות חשובה יותר מן הנסיכון לחנן את האם? שנית, אל העצב של היום, שהחל בבדידות בבית ללא חברים, נספה עכשו הבושה, שהרי שניהם נשלחו ככלום שבאו לאחר שאמו נזופה על-ידי המדריכה. האם צדקת העודה, שמועדוניות אינה יכולה לשמש תחליף לגן, מצדיקה גינויו בכבודו של הילד, שהיא אמו אנו מביאים? במקרה זה הייתה החערבות מסביבית, כדי שמאבק האם על כבודה לא יגורר אחריו העדרות ממושכת יותר של הילד מן הגן ומן המועדוניות. משם קקרה הדרך להפעלת חוק נוער או להזאהה מן הבית וכדו', כדי "למעט" את עקרון טובת הילד.

על שימירת כבוד הורים כביטוי להגנה על טובת הילד

לעתים קרובות מדי משמש עקרון טובת הילד בראש וראשונה כסרגל, שעל פיו אנו מודדים את מידת סטייתם של הורים מנורמות שאנו מתייחסים אליהן כאלו היו חוקי טبع (ברקאי, 1995). לפניו שנה התפרסמה בעיתון רשותה, ובה דוחה כי שישים

אחווים מהילדים הערבים בארץ חיים מתחת לקו העוני, ונטען כי אל לה לאוכלוסייה הערבית לבוא בדרישות אל הממסד, אלא אל מנהיגיה, מENCHCIJA, וראשי מועצתה: "אנחנו שומעים קולות ברוחם הערבי המקלים ראש בזוכיות הילד. מספר התלונות על התעללות במגזר הערבי שואף לאפס" (גולן, 1991). Caino שאפשרקדם את השמירה על עקרון טובת הילד מנקודת מתנאי החיים של ההורים – עליבות ועוני. ואולם, מרבית ההורים, שאנו בהם אליהם בתביעות בשם עקרון טובת הילד, נמנים עם שכבות מצוקה, והכרתם בערך עצם מגבלת ביזור. מצוקה איננה רק מחסור חומר, היא גם השפה ופגיעה בכבודו של האדם. הדגישה המופנית להורים אלה, ציית לדרישות שלנו לא נסין ממש לשנות את תנאי החיים מעמיד את ההורים, החיים בשולי החברה כקבצנים גם ביחס לילדיהם (Frost & Stein, 1989).

כך אנו גורמים לפגיעה נוספת בכבוד הילד. הרגשת פגיעה כזו מלולה, בודאי, ילדים רבים המוצאים מן הבית, וממשילה את הטיפול הנitin להם במשפחות אומנה ובמוסדות. קנשי מקצוע העוסקים באוכלוסיות השוליות חובתנו להישמר מכל משמר, שלא לשמש בידי החברה שוט המופנה כלפי אוכלוסיות אלה בשם עקרון טובת הילד.

השמירה על עקרון טובת הילד דורשת עזרה להורים ושירותים שייעמדו לרשות הילדים וההורים. קיימים שירותים כאלה. אגף הרווחה בלבד הקים ומקיים שירות הקרי "חמות", המציע עזרה לילדים ולהורים הנמצאים במצבה. העזרה מוגשת לילדים אפשרות לבנות את שעות אחר-הצהרים במשפחה חמה ולהורים בלבד בליווי ובעזרה במילוי תפקידם בקצב ובמידה המותאמים ליכולתם. השירותים לפרט ולמשפחה במשרד הרווחה בשיתוף עם אגדות "בית לכל ילד" מפעלים את קבוצות "יחדיו", המוכרות לרבים. קבוצות אלו מציעות טיפול ותמיכה לאמהות במצבה. השירותים לילדים ולנוער במשרד הרווחה מפעיל מעונות וביתכליות שתכליתם לשרת גם את ההורים, לא רק את הילדים. לאחרונה נוסחה ע"י שירות זה תכנית נוספת – הדדיות ושיח ביחסו הורים ותינוקות – תכנית המנסה לעזור להורים מתחן נקודות ראותם את הוותם ואת התינוק. יש בודאי שירותים נוספים, הפועלים מתחוך היענות לצרכים של ההורים ושל הילדים בעת ובעונה אחת. חשוב להזכיר, שהיענות לצורכי ההורים איננה מתן הדרכה וייעוץ המכוננים על-פי צורכי הילד, כפי שאנו מגדירים אותם, אלא התייחסות אל מה שההורים מגדירים כצרכים שלהם. צרכים הנובעים הן מן הדרישות המוצבות בפניהם בעת גידול הילד והן מן הנורמות החברתיות המוצהרות ולא מוצחרות.

להרבה צנויות אנו זוקים כשהאנו באים לטעון בשם עקרון טובת הילד. מלחתת חורמה בשם העקרון זהה איננה מחליפה את המטבח, שאנו רוצחים לשנות, היא רק הופכת אותה. שלילת זכותם של הורים להכריע בנושאים של טובת ילדים בשל פער בין אמונות ההורים לבין אמונות החברה איננה מקנה לילדים זכויות מסוימות, היא הופכת אותו לKENINA של החברה. ילדים, בני אדם, בני אדם, אינם ייחדות אוטומיסטיות

(Taylor, 1979). העמדת עקרון הילד במנוטק מיחס החבורה להוריו עלולה לפגוע בהערכת העצמיה של הילד וו' לכשעצמה פגיעה בטובתו.

על תפקיד המומחים

להציג המבחן הערבי כבעל משקל מרכזי בהערכת טובת הילד יש השלכות על תפקיד המומחה, המופיע בבית-המשפט כשותעורה שאלת הפקעת זכויות הורים למען הגנה על שלום הילד, ועל העובדים הסוציאליים המתארים ילדים המצויים במצבה בغالל הוריהם. המבחן הערבי מסובך ומורכב, והוא יישאר כזה כל עוד נשאזר חקרה דמוקרטית בעלת מגוון עצים הסותרים, לעיתים, אלו את אלו. הסתירה בין הערך של שלמות המשפחה לבין הצורך להגן על הילד מפני היא דוגמה בולטת לכך. בית-המשפט מנסה ליישב סתרה זו באמצעות פניה למומחה והסתמכות על חוות דעתו, כדי להציג את הפגיעה בערך של שלמות המשפחה. כך מעתיד בית-המשפט, האמון על הכרעות ערقيות, את סוגיות טובת הילד כשאלת המזיהה בתחום היידע הייחודי של המומחה.

לחכירה המשפטית על טובת הילד שני פנים. האחד — בירור העובדות שהביאו לדיוון המשפטי, והשני — החלטה על עתידי יחסיו הילד ומשפחותו. הקושי להשתמש בחווות דעתו של המומחה מוקו בו בטעות הקאים, חכופות, בין שני פנים אלה. לטשטוש זה, דומני, נדרש השופט ברק כשפסק את ההלכה המקובלת היום בבית- המשפט (ע"א 232/85): "בכל אלה אין החוק מסתפק בכך שהכרזה על היהות הקטין בר-אימורן היא לטובתו. החוק דוחש תנאים נוספים, מהם הקשרים להורים עצם ומהם הקשרים לפגיעה קשה בקטין..." (עמ' 10). "אכן, החוק האמורן מבchein, לעניין זה, בין שני שלבים: בשלב הראשון נבחנת השאלה, אם מתקייםת עיליה להכרזתו של קטין כבר-אימורן. בחינה זו נעשית במסגרת שמונה העילות הקבועות בסעיף 13 לחוק האמורן. טובת הקטין, כעליה עצמאית, אינה נמנית עם העילות, אם כי לעיתים היא מהויה נדרך בקיומה של אחת העילות (כגון הפרק), הימנעות מקיוםחוות כלפי הקטין). בשלב השני נבחנת השאלה, אם יש מקום לעשות שימוש בשיקול הדעת השיפוטי להכרזה על קטין כבר-אימורן. שלב שני זה מתקיים, רק אם במסגרת בשלב הראשון נמצא, כי קיימת עיליה כדי להכרזתו של קטין כבר-אימורן" (עמ' 10).

לכוארה מציעה הלהקה זו פתרון לטשטוש הקאים בין הערכת מסכת העובדות לבין הכרעה על עתידי יחסיו הילד ומשפחותו. העילה להכרזה על קטין ועל בר-אימורן, הלא היא הערכת יכולתם של ההורים, תעשה על-פי מסכת העובדות ואילו טובת הילד

תיקבע על-פי השיקול הערכי. אך יישומה של חלוקה זו איננו פשוט כלל ועיקר. שלב הערצת יכולת ההורים איננו מובחן בצורה מובהקת מן השיקול של טובת הקטין, שעליה מרמז גם השופט ברק. יכולת ההורים נבחנת על-פי כוורות להגן על ילדיהם (ברקאי, 1995). קשה עוד יותר להבחן בין הערצת מסכת העובדות לבין ההכרעה על טובת הילד בשל סוג המידע העומד לרשותו של המומחה ובשל הקושי להעריך את טובת הילד בלבד להתחייח לאופי הקשר שלו עם המבוגרים שהוא תלו依 בהם.

כדי להעריך את יכולתם של ההורים נדרש המומחה לידע בתחום התפתחות ילדים. הידע התיאורטי בתחום זה כולל מגוון תיאוריות, המניחות, לעיתים, הנחות סותרות. מאהילר (1975), למשל, טוענת שהתפתחותו הנפשית של תינוק מותנית ביכולתו להיפרד מאמו מבחינה פסיכולוגית, ואילו בולבי (Bowlby, 1969) טוען, שעל התינוק להתחבר אל האם. עד עתה לא נוסחה כל תיאוריה, שזכתה להסכמה כללית. עובדות אלו מעידות שהידע העומד לרשות המומחה הוא ביטוי של העדפותיו ולא יציג אובייקטיבי של התפתחות ילדים.

לקושי בהערכת טובת הילד בשל הידע העומד לרשות המומחה יש גם היבט נוסף. למרות המגון הרב של התיאוריות ההתפתחותיות והסתירות הקיימות, לעיתים, ביןיהן, קיימת הנחה אחת משוחפת לכולן, שהתפתחות ילדים נקבעת על-פי צרכים מולדים. הנחה זו מתעלמת מהשפעת הנسبות שלילדים גדלים בהן בהקשר המשפחה ובקשר החברתי-תרבותי-פוליטי. אך הספק לגבי יכולתם של הורים מטעורר, כפי שגמ' הצבעתי במאמר זה, דואק בא של ההקשר הניסיבתי. ולכך אין התיאוריות ההתפתחותיות מציאות מענה. קיים אפוא פער בין הידע ההתפתחותי, העומד לרשות המומחה, לבין הממצאים שבהם הוא נקרא לחות דעתו. עיון בפסקידין של בית-המשפט העליון (ברקאי, 1995) ובחוות דעת של מומחים מורה, שאת הਪער בין התיאוריות ההתפתחותיות לבין נסיבות המקורה הפרטני סוג המומחה באמצעות השימוש בנסיבות חברתיות. תרומתו של המומחה אינה יכולה, אפוא, להיות מוגדרת כידע ייחודי.

לרשות המומחה עומדת מקור ידע נוסף — מיוםנותו לדבר עם ילדים ולהבין את עולם. ראיונות עם ילדים אפשרים נגישות אל נסיבות חייו של הילד ועל קוורותיו. זהו בסיס חיוני לדין במסכת העובדות אשר הביאה לדין על ההגנה על טובת הילד (Ceci, Ross & Toglia, 1989). לשיחות עם ילדים יש חשיבות רבה באפשרות לפתח דרכיו הבנה מגוונת ולהעיר את יכולתנו להזות בצורה מובחנת מצבים רבים ככל האפשר. שיקול הדעת על טובותם של ילדים צריך להחבות גם על האופן שבו רואים הם את עולם.

ראיונות עם ילדים הם "נקודות מפגש" בין הערצת יכולת ההורים לבין הערצת על עתיד היהים בין הילד לבין המשפחה. לעיתים, קשה להימנע מהמחשבה, שאילו רק יכולנו לדבר עם הילד, הוא היה אומר לנו, מה צריכים להיות יחסיו עם משפחתו.

אך זה היא מחשבה, שמתעלמת מתלותו של הילד במכוגר. פעם בשעה שנפגשתי עם ילדה בת שש, שהתהה בבית-המעבר בעה שסוגיות הפקעת זכויות הוריה עמדו לדין בבית-המשפט, פנתה אליה מטפלת מבית-המעבר והציעה, שתגיד לי מה אמרה לגבי חורתה לבית הוריה. הילדה היססה. המטפלת הפעירה בה וציטטה את דבריה, שאין מקום בבית. וגובת הילדה הייתה: "אבל יש לנו שלושה חדרים". אני חושבת שהמטפלת שיקרה. כשהארה הילדה דברים אלו ידעה בודאי, שהמטפלת נחושה בדעתה שיש צורך דחוף להכריז עליה כברת-אימוץ. הייפלא שאמרה למטפלת, שהיא תלויה בה, מה שהמטפלת רצתה לשמעו? אני באאה לטעון, כמובן, שלי אמרה הילדה את מה שהרגישה. גם כאן אפשר שהיו לה מניעים להכננת את תשובתה, משום שאולי חשבה, שארוחה להוריה וਮוטב שתשובתה לא תפגע בהם למקורה שהשופט יחליט להחזירה לרשומות. ודוקא העוברה, שקשה לקבוע למי סיפרה הילדה מה שבאמת הרגישה וchosבה, היא המקשה עלי לראות בפיתוח מיווניות הריאיון אמצעי לקידום עקרון טובת הילד. ילדים מפתחים חושים חדים מאוד כלפי מוגרים, בהיותם תלויים בהם, חושים מתחדים עוד יותר כשהם מצוים במצב המסקן את טובותם, משום שאינם יכולים לסמן על מניעי המבוגרים (Terr, 1990). חושים אלה עשויים להם לתכנן תשובות, שיגנו עליהם מפני המבוגרים. ילדים שכיתוחם במוגרים רב ביותר לא ינסו להשבע את רצונם בתשובותיהם, אבל לילדים שיש להגן על טובותם מפני המבוגרים המטפלים בהם, אין, בדרך כלל, ביטחון זהה.

לא הילדים יפתחו את הסרך הערכי הקשור בהפעלת עקרון טובת הילד. כדי לקדם את השמירה על עקרון טובת הילד علينا להכיר במצבם הקיומי — היוצרים תלויים במוגרים ולהבין את עולם המבוגרים שבו תלוי הילד, את הנורמות ואת האמנויות העומדות בסיסו תפישות שונות של טובת הילד.

מקורות הידע, העומדים לרשות המומחה, אינם מוכחים מן הנורמות והאמונות, העומדות בסיס ההגדרה של טובת הילד שקבעה החברה המייצגות ע"י בית-המשפט (Newman, 1994). אין ברשותנו מיווניות, המאפשרות לנו "לעקוב" את תלוותו של הילד במכוגר, וכן במקומות להציג לבית-המשפט נקודות ראות נוספת הופך המומחה להיות שליחת הערקה השיפוטית.

התగדרות בידע ייחודי מקנה למומחה כוח רב, אך כאשר במקום בידע משתמש המומחה בנורמות ובאמונות, קיימת סכנה שהכחון הנitinן לו יונצל לרעה. כך קרה, שמלחמותו של האב לשמר את זכותו לקשר עם בנו, על אף שלא יכול היה לגדל אותו בALTHO, הוקבלה על-ידי המומחה למלחמותה של האישה שאמרה במשפט שלמה: "גם לי גם לך לא יהיה, גוזרו" (חוות דעת שנסקרה בתיק ע"א 493/88).

הינגד זה אינו מבטא את הייע היהודי של המומחה, אלא את אמונהו האישית. השימוש בගילת המומחה, כדי להעלות מיתוס ארכאי שנועד להשפיע על רגשות השופטים ובכך זו להטות את החלטתם, אינה אלא ניצול הכוח, שניתן לנו בתוקף מומחיותנו כדי לקדם את אמוןינו האישית. בתחום האמנות האישיות

אין לנו, המומחים, כל יתרון על-פני כל אדם אחר בחברה, ולא בשל אמונהינו האישיות אנו נקרים לחתות את דעתנו בביתה המשפט. שימוש כזה בmundus הוא מעילה בתפקיד. התארגניות של הורים נגד תפוקודם של עובדים סוציאליים בשאלת הפקעת זכויות הורים, להן אנו עדים היום (וורגפט 1994, לבנון קשת, 1995), צריכות לשמש לנו אותן אזהרה.

יש להכיר בכך, שהדין על טובת הילד אינו סוכב על המציאות האובייקטיבית בלבד ואני מבסס על ערכיהם מוחלטים. הנושא מובא בפני הערכאה המשפטית משום המשא ומתן שהתקיים עד כה בין הורים לבין החברה נכשל. לנוכח צריכה החברה להעניק, האם ניתן לגשר בין יכולת הורים לבין דרישות החברה. על-פי חפיסה זו, הזמנת המומחה היא ביטוי לרצונה של החברה להיות קשובה להורים, שאינם יכולים למלא אחר הנורמות המוצבות לפניהם. מומחיותו אפשר רק אם משא ומתן בין הורים ובין הנורמות החברתיות שהערכאה המשפטית מייצגת אכן. המומחה אמור להבטיח, שהכרעת בית-המשפט העשוה מתוך הכרות עם נקודות הראות של הורים ושל הילד. בצדמת זו נדרש המומחה לראות את ההוויה שנורקמה בין הילד לבין הוריו מנקודת ראותם שלהם, ולשחרר את בית-המשפט בראשיה זו.

מומחיותנו צריכה להתקדם ביכולתנו לנצל משא ומתן עם המוסדות האמוניים על הכרעות ערכיות (Parton, 1991), ולנסח את הנורמות והאמונות, העומדות בסיס הסוגיות המורכבות של מקרים שבהם علينا להגן על טובת הילד, כדי שהבחירה הערכית תעsha בצורה ברורה וגולואה. במקום להשתמש במיטוסים ארקאיים علينا לחושף את המיתוסים השולטים בנושא של טובת הילד, ולנטर את שליטיהם על חיינו (מאסס, 1991).

עקרון טובת הילד מקבל את משמעותו מתחילהם חברתיים. העובדים הסוציאליים בונים את תפקידם, לשמר על טובת הילד, על-פי נורמות שנקבעות על-ידי קבוצות המרכז בחברה. אנו פונים אל הורים, המפגינים עם ילדיהם במאהל של חסרי דירות, ומתרים בהם שלא "להשתמש בילדיהם לצורכיهم", אך איןנו פונים אל משפחות המגדלות את ילדיהן בלב הסיכון הישראלי-פלשטייני בשם האידיאולוגיה (לו, 1995). מומחיותו של העובד הסוציאלי, הבנתו בהוויה האנושית והקשר שלו עם קבוצות השולאים, משמשים כיום כל-שרת בידי החברה, כדי לפוך על שכבות נחלות.

יש ליצור תפנית בעמדתנו כלפי מוסדות החברה, ולהעמיד את ההבנה שלנו ואת המומחיות בניהול משא ומתן לרשות קבוצות השולאים. מקום להוציא אל הפועל נורמות ואמונות שבטיין טובת הילד, علينا לגנות את הנורמות והאמונות של החברה והורים ולתעד אותן. הפעולות על-פי נורמות ואמונות משותפות לכלם, לאנשי מקצוע, לשופטים ולהורים, בכך כולם שווים. מתוך ראייה זו יש לזמן את הורים, שבחייהם אנו דנים ולמען רווחת ילדיהם וכבודם אנו נאבקים,

כברישית. דרישת כזה איננו רק ביטוי להתייחסות מכובדת, אלא משמש בסיס להחלטה על טובת הילד. טובת הילד נגזרת מן הנורמות והאמונות המגדירות אותה. הדרך היחידה, אפוא, להגיע אל הנורמות והאמונות של ההורה, כדי להבין על מה ניתן הויכוח בין חברה היא דרישת. בדרישת כזה, בו מסבירים ההורה והמוסדות והחברות את אמונותיהם יושם העובך הסוציאלי לא כבודר אלא כאפשר. לא המומחה מחייב, מהי טובת הילד, על-פי הידע העומד לדשו, אלא בית-המשפט על-פי אמת המדינה הערכית שהחברה הסמוכה אותו להפעיל. תפקידו של העובך הסוציאלי לוודא, שהחלטת בית-המשפט עשו מותן הכרת הנורמות והאמונות של ההורה ונקודת הראות של הילד. זהו תפקיד בעל חשיבות מרובה במצבים שמתפתח ניכור בין ההורים, הילד והחברה. אלה המצביעים שכולם נקרא בית-המשפט להכריע בדבר טובת הילד.

סיכום

השימוש בערכים מוחלטים נועד להציג את החשיבות שאנו מיחסים לעקרונות מסוימים. בשל כך מוצגת סוגיות טובת הילד כערך מוחלט וככعلת בסיס אובייקטיבי (קדמן, 1995), ותבססת על ההנחה, שנימין ליצג את המזיהות בצורה נאמנה. על-אף ההכרה בחשיבות העקרון של טובת הילד מוצגת במאמר זה הטענה, שיש להכיר ביחסיו של המושג ושלו ניתן לטעון לאובייקטיביות בהגדתו. כל הגדרה נעשית על-ידי מי שהם נושאיה. אין אפשרות להגדיר את טובת הילד על-פי מבחן חיזוני לחברה, והעובדת שההכרעה על טובת הילד נעשית על-ידי בית-המשפט רק מחזקת מעגליות זו. בית-המשפט מייצג את הנורמות שהחברה רוצה להחיל על חברה.

סוגיות טובת הילד הוצבה בכללו של ויכוח סוער בתחום מדעי החברה והרות. ויכוח בין מי שראויים באובייקטיביות ובאוניברסליות את חזות הידע, לבין מי שטענים שידע בקיומו של מבחן האובייקטיביות והאוניברסליות טעונה, שהגדרת הידע כיחסי וכमבוסס על פרשנות מובילה לייצוג של סיטואציות יהודיות וחד-פעמיות שאינן ניתנות לבדיקה שיטתית וחוסמות את האפשרות להכרעה. העמדה המוצגת במאמר זה, הגם שאינה רואה באוניברסליות ובאובייקטיביות מבחנים אפשריים בסוגיות טובת הילד, אינה מבטלת אפשרות קיומה של בדיקה שיטתית. הבדיקה, על-פי התזה המוצגת במאמר, צריכה להתמקדם בהגדרת החברתיות ולא בנסיבות הקיומית של הילד, מפני שזאת ניתנת לראות רק מבעוד להגדרת החברתיות. בדיקות שיטתיות של הגדרה זו יכולות להבהיר, מהי הגדרת טובת הילד בזמן נתון ובקשר

נסיבתי מסוים ובכך לנוכח הסכמה חברתיות מוצחרת לגבי טובת הילד. ניסוח כזה יכול לשמש בסיס הן למשא ומתן בין עמדות מנוגדות והן להכרעות שקולות ומנומקות. היום קיימת הסכמה חברתיות מה איננה טובת הילד (החוק למניעת התעללות בקטינים וחסרי ישע, 1989), והיא מדגישה את הענשת התוקף יותר מאשר את ההגנה על הילד.

המסקנה המתבקשת מן העמלה המוצגת במאמר, שהגדרת טובת הילד צריכה להיות מנוסחת ומנומקת בכל פעם מחדש ואינה נגזרתזכות טבעית מן המצויאות הקיומיות. בויתור על האובייקטיביות והאוניברסליות אין משום הפחתה מערכ המשוגג. אדרבא, הנטייה הקיימת, להציג את חישובות של עקרונות מסוימים באמצעות מושגים מוחלטים ואובייקטיביים מכאה לשחיקת המשמעות של עקרונות אלה והופכת אותם לפסמות שדופות. עקרון טובת הילד הוא עקרון חשוב מכדי שיופיע אף הוא למטבע לשון שגורה.

מקורות

- בצלם (1990). אלומות כלפי קטינים במעט משטרתי. דף מידע יוני-יולי, 1990.
- ברקאי, מ. (1995). המשמעות של "טולוגות הורים" ו"טובת הילד" כפי שמשמעותם בפסקידין בבית-המשפט העליון הדנים באימוץ קטינים. עבודת מוסמך, בית הספר לעברית סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- גולן, א. (1991). 60% מהילדים העربים בארץ. הארץ, 18 בדצמבר, א', 2.
- וורגפט, ג. (1994). בשם טובת הילד. כל העיר, 23 בדצמבר, עמ' .95.
- חוק העונשין 1989–התש"ץ (תיקון מס. 26), החוק למניעת התעללות בקטינים וחסרי ישע, רשותות. ספר החוקים.
- לבנון-קשת, נ. (1995). של מי הילד זהה לעוזול. לאשה, 27 בפברואר, עמ' 45.
- מאסס, מ. (1991). אימוץ בablish המיתוס האידיפלי. שיחות, ה, 2: 104–108.
- ע"א 493/88, היוזץ המשפטי נגד פלוניים, מ"ב, 860.
- ע"א 232/85, היוזץ המשפטי נגד פלוניים, מ', 1.
- פסקל, פ. ולודורף, ת. (1990). מצער אמהותך פקעה. הארץ, 24 ביוני, ב', 3.
- קדמן, י. (1995). זכויות הילד בישראל – חץ הכות הריקה. הדעה הרווחת, 11: חורף תשנ"ה, 1–2.
- שיפמן, פ. (1989). דיני המשפחה בישראל, ב, ירושלים: הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית. תיק אימוץ 44/87, לא פרוטס.
- Best, J. (1989). *Images of issues*. New York: Aldine de Gruyter.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss*. Vol. 1 New York: Basic Books.
- Ceci, S., Ross, D. & Toglia, M. (1989). *Perspectives on children's testimony*. New York: Springer-Verlag.
- Frost, N. & Stein, M. (1989). *The politics of child welfare*. N.Y.: Harvester Wheatsheaf.
- Kessen, W. (1979). The American child and other cultural inventions. *American Psychologist*, 34, 815–820.

- Mahler, M.S., Pine, F. & Bergman, A. (1975). *The psychological birth of the human infant*. New York: Basic Books.
- Newman, S.A. (1994). Assessing the quality of expert testimony in cases involving children. *Psychiatry & Law*, 12, 2:181–235.
- Parton, N. (1991). *Governing the family*. London: Macmillan.
- Rose, N. (1990). *Governing the soul*. New York: Routledge.
- Shamgar-Handelman, L. (1994). To whom does childhood belong. In J. Quortrup, M. Bardy, G. Sgritta & H. Winterberger (eds.), *Childhood matters: Social theory, practice & politics*, pp. (249–265), Aurbury, U.K.: Aldenshot.
- Taylor, C. (1989). *Sources of the self*. Cambridge: Harvard University Press.
- Taylor, C. (1979). Atomism. In A. Kontos (ed.), *Power, possessions and freedom* (pp. 39–62). Toronto: University of Toronto.
- Terr, L. (1990). *Too scared to cry*. New York: Harper & Row.

